

МЕХАНІЗМ РИНКУ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах обмеженості бюджетних коштів та недофінансування відповідно до потреби галузі охорони здоров'я першочерговим завданням держави на всіх рівнях виступає пошук нових шляхів фінансового забезпечення галузі. Реальною альтернативою є перехід від системи виключно бюджетного фінансування охорони здоров'я до бюджетно-страхової моделі із залученням надійних джерел фінансових ресурсів. На наш погляд, необхідним є вироблення нової ефективної стратегії і тактики закладів охорони здоров'я на ринку медичних послуг.

За цих умов особливого значення набуває дослідження механізму ринку медичних послуг, оскільки саме тут формується попит, пропозиція та ціна на медичні послуги, а, отже, визначається вартісна оцінка результатів діяльності галузі охорони здоров'я. Від правильності визначення вартості медичних послуг залежить і можливість впровадження медичного страхування, оскільки лише при наявності показників вартості медичних послуг можна розрахувати розмір страхових внесків, і надання платних медичних послуг, які безпосередньо визначають рівень фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я за рахунок цих джерел.

Дослідженням проблем фінансового забезпечення охорони здоров'я займаються такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як С.А.Буковинський, О.Д.Василик, О.І.Величко, Л.К.Воронова, О.В.Гушта, Л.А.Дробозіна, С.Я.Кондратюк, С.Л.Лебедева, В.М.Опарін, Г.Б.Поляк, В.Скомороха, В.Ю.Семьонов, Е.М.Фролов, С.І.Юрій та інші. В наукових працях вказані автори розглядають теоретичні та організаційно-правові засади фінансового забезпечення даної галузі, особлива увага звертається на фінансування охорони здоров'я за рахунок бюджетних асигнувань та на можливості впровадження страхової медицини. Невирішеними аспектами загальної проблеми, котрим присвячена ця стаття, є питання про механізм ринку медичних послуг, особливості формування попиту, пропозиції та ціни на даний вид послуг, чинники, які впливають на попит та пропозицію медичних послуг, проблеми ціноутворення в галузі охорони здоров'я.

Ринок медичних послуг можна охарактеризувати як:

- сукупність медичних технологій, виробів, медичної техніки, методів організації медичної діяльності, фармакологічних засобів, які реалізуються в умовах конкурентної економіки [6:133];
- форму взаємовідносин, зв'язків між окремими виробниками медичних послуг, які здатні самостійно приймати рішення;
- обмін, організований за законами товарного виробництва;
- саморегулюючу систему.

Товаром на ринку медичних послуг є оплачувана, конкурентоспроможна, гарантована, якісна і достатня за обсягом медична послуга.

Визначення поняття "медична послуга" відсутнє в Основах законодавства України про охорону здоров'я та інших нормативних актах. Але у зв'язку із переходом економіки України до ринку, термін "медична послуга" все частіше зустрічається в економічній та медичній літературі і тому потребує наукового тлумачення. На нашу думку, дане поняття близьке до визначення "медична допомога", але ширше за своєю суттю. Воно охоплює профілактичні заходи, які проводяться при захворюваннях, травмах, пологах, а також медичний огляд, лікування, реанімацію та деякі інші види медичних робіт, які спрямовані на покращення здоров'я людей та підвищення їх санітарної культури.

Поняття "медична допомога" виходить із поняття "медична послуга", тому ототожнювати їх не варто. Медична послуга виступає як споживча вартість, як форма безпосередньої діяльності виробника – медичного працівника; як носій системи економічних відносин в умовах ринкової економіки [7:223]. А охорона здоров'я – структурний підрозділ суспільного виробництва, функціональна роль якого полягає в наданні суспільству складової вартості у вигляді як індивідуального здоров'я, так і здоров'я суспільства в цілому.

Учасників ринку медичних послуг можна поділити на групи:

Медичні заклади різних форм власності, що надають послуги в галузі охорони здоров'я, та їх партнери. Партнерами можуть бути інші медичні заклади, що беруть участь в реалізації складного лікувально-діагностичного процесу. Наприклад, при наданні медичної допомоги з приводу серцево-судинного захворювання партнерами поліклініки можуть виступати: стаціонар, консультативно-діагностичний центр, центр серцево-судинної хірургії, кафедра серцево-судинних захворювань медичного інституту і ін. До цієї групи також відносять підприємства, що є постачальниками устаткування, інструментарію, лікарських препаратів і інших матеріальних ресурсів.

Медичні страхові організації, компанії, фонди, які займаються реалізацією програм обов'язкового та добровільного медичного страхування. Їх метою є забезпечення громадянам соціальних гарантій і прав на отримання медичної допомоги за рахунок нагромаджених коштів у разі виникнення страхового випадку, а також фінансування профілактичних заходів [8:354].

Підприємства та роботодавці, які можуть виступати страхувальниками для населення при запровадженні медичного страхування та оплачувати надання медичної допомоги своїм працівникам.

Держава зацікавлена в залученні медичних закладів до виконання розроблених відповідними урядовими органами програм в галузі охорони здоров'я населення в цілому і окремих соціальних груп зокрема, оскільки піклування про здоров'я людей – одна із найважливіших соціальних функцій держави та її першочергове завдання.

Оскільки охорона здоров'я є галуззю соціальної сфери і фінансується в основному за рахунок бюджетних коштів, держава має в своєму розпорядженні економічні і адміністративно-правові форми і методи впливу на фінансово-господарську діяльність закладів охорони здоров'я.

До першої групи методів відноситься регулювання охорони здоров'я через формування і використання бюджетних коштів, призначених для задоволення потреб всієї системи охорони і зміцнення здоров'я, включаючи витрати, пов'язані з підготовкою медичних кадрів. До організаційно-економічних методів регулювання відноситься і створення державних відомчих служб охорони здоров'я. Йдеться про військову, транспортну, судову, медичну служби, інші спеціальні види медичного забезпечення, що знаходяться виключно під державним контролем і лише в цих рамках можуть виконувати покладені на них функції.

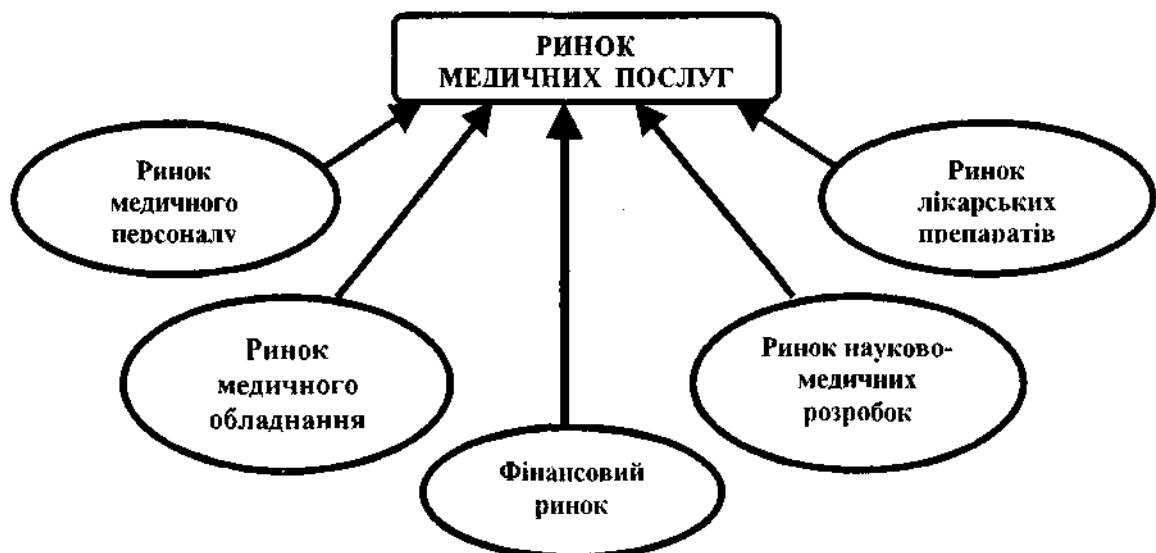
До правових методів регулювання відносять розробку, ухвалення і реалізацію законів, інших нормативних документів, що встановлюють порядок і регламентують економічну діяльність закладів охорони здоров'я.

Важливою функцією держави на сучасному етапі є також встановлення стандартів якості медичної допомоги.

Громадяни – споживачі медичних послуг, та такі, які самостійно оплачують програми медичного страхування власного здоров'я.

Фінансово-кредитні установи і організації. В умовах ринкових відносин роль банківського кредиту зростає, оскільки він може бути одним із перспективних джерел фінансування діяльності лікувально-профілактичних установ. Крім того, зростає роль таких банківських послуг, як лізинг і факторинг.

Ринок медичних послуг як система відносин обміну взаємодіє з окремими ринками, які забезпечують можливість надання цього виду послуг (рис.1).

Рисунок 1. Взаємодія ринку медичних послуг з іншими ринками

Ринок медичних послуг формується на основі взаємодії покупців і продавців медичних послуг, які породжують відповідно попит і пропозицію на даному ринку. Це дозволяє здійснювати обмін між учасниками ринку медичних послуг.

Завдяки взаємодії трьох основних параметрів ринку - попиту, пропозиції і ціни - функціонує механізм ринку медичних послуг.

Попит - це кількість медичних послуг, які бажають і можуть придбати пацієнти за деякий період за певною ціною. Більш стисло можна визначити попит як платіжну потребу в медичних послугах [4:288]. Марно визначати величину попиту без ціни, оскільки він змінюється залежно від неї. Дана залежність знаходить своє вираження у дії закону попиту: за інших рівних умов попит на медичні послуги змінюється в зворотній залежності від ціни.

Серія: Економіка

Це відбувається з двох причин: по-перше, при зниженні ціни на послуги пацієнт бажає придбати більше послуг (ефект доходу); по-друге, послуга при зниженні ціни на неї дешевшає щодо інших послуг, і придбати її стає відносно вигідніше (ефект заміщення).

Крім ціни, на попит впливають і інші чинники, які зміщують криву попиту:

1. Рівень доходів населення (чим вищі доходи, тим більше можливостей одержувати медичні послуги).
2. Зміни в структурі населення. Наприклад, старіння населення: ріст числа пенсіонерів збільшує попит на ліки, медичне обслуговування.
3. Чисельність пацієнтів в країні.
4. Зміна смаків пацієнтів (мода на пластичні операції привела до великого попиту на них).
5. «Форсування попиту» на медичні послуги (лікарі іноді своїми діагнозами і рекомендаціями здатні збільшити попит на їх послуги).

Попит на медичні послуги можна відобразити графічно. Крива попиту показує обсяг попиту на медичні послуги при різних значеннях ціни і при інших незмінних чинниках, що впливають на обсяг попиту.

Пропозиція — це кількість медичних послуг, яку лікарі можуть надати населенню в певний період часу.

Залежність між ціною і пропозицією медичних послуг пряма. Закон пропозиції свідчить: пропозиція, за інших рівних умов, змінюється в прямій залежності від зміни цін. Іншими словами, у міру зростання цін медичні заклади пропонують пацієнтам більшу кількість послуг, а у міру їх падіння - меншу.

Крім ціни, на пропозицію впливають і інші чинники, які зміщують криву пропозиції:

- Кількість лікарів: чим їх більше, тим більшою є пропозиція медичних послуг.
- Вартість медичного обладнання: підвищення очікуваної вартості медичного обладнання врешті-решт скорочує пропозицію медичних послуг.
- Вдосконалення медичного обладнання: якщо використовується досконаліше медичне обладнання, то знижуються витрати на надання медичної послуги і за інших рівних умов надається більша кількість медичних послуг.
- Податки: підвищення податку знижує пропозицію медичних послуг.
- Вихід на ринок медичних послуг нових конкурентів незалежно від цін збільшить пропозицію.

Пропозицію медичних послуг можна відобразити графічно. Крива на графіку показує кількість пропонувананих медичних послуг при кожному значенні цін, при цьому інші чинники, що впливають на обсяг пропозиції, залишаються незмінними.

Ціна як грошовий вираз вартості послуги формується при взаємодії на ринку носіїв попиту і пропозиції, тобто пацієнта і лікаря. Якщо питання про ціну вирішено, то послуга може бути надана.

Припустимо, що на ринку медичних послуг існує режим вільної конкуренції. Це означає, що на ринку безліч споживачів послуг. Економічний інтерес споживача (пацієнта) полягає в тому, щоб отримати медичну послугу і задовольнити свою потребу. Причому у споживачів є певний обсяг сукупного грошового доходу, призначеного для отримання медичних послуг. Тому бажаючі отримати медичні послуги пропонують за них ціни, рівні так званім цінам попиту. Під ціною попиту розуміється та гранична максимальна ціна, за яку пацієнти згодні одержувати послуги. Вище неї ринкова ціна піднятися не може — у пацієнтів не вистачить грошей для оплати послуги.

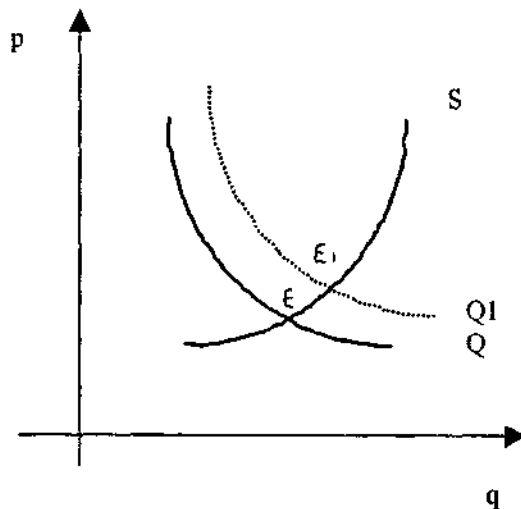

Рисунок 2. Взаємодія попиту та пропозиції медичних послуг

Дії виробників медичних послуг дещо інші. Вони збираються надавати послуги по більш високих цінах, розуміючи, що у споживачів послуг зовсім інші прагнення. В результаті формуються ціни пропозиції - такі граничні мінімальні ціни, по яких лікарі ще готові надавати медичні послуги пацієнтам. Ринкова ціна не може опуститися нижче за ціну пропозиції, тому що тоді діяльність виявиться неефективною. Ціна пропозиції на медичні послуги повинна покривати витрати на проведення операцій і приносити прибуток, якщо інтереси виробників медичних послуг і споживачів перетинаються. Проте метою виробників медичних послуг повинна стати не максимізація прибутку, а досягнення стандартної якості медичної допомоги за максимально ефективного використання фіксованих, обмежених на даний час фінансових ресурсів.

В результаті взаємодії попиту і пропозиції встановлюється ринкова ціна медичної послуги. Вона фіксується в точці рівноваги E , в якій перетинаються криві попиту Q і пропозиції S . В цій точці рівноважна ціна одночасно влаштовує і виробника медичних послуг, і споживача. При цьому діють наступні закони ціноутворення [1:28]:

Ціна прагне до такого рівня, при якому попит дорівнює пропозиції.

Якщо під впливом нецінових чинників відбудеться підвищення попиту при незмінній пропозиції або скорочення пропозиції при незмінному попиті, то ціна зросте. Якщо, навпаки, при незмінній пропозиції попит скоротиться або при незмінному попиті збільшиться пропозиція - ціна знизиться. Взаємодію попиту і пропозиції ілюструє рисунок 2.

В точці рівноваги досягається якнайкращий обсяг виробництва медичних послуг, рівний оптимальній величині їх споживання. Умові рівноваги ринку відповідає співвідношення: $S = Q$, де S - величина пропозиції, Q - величина попиту.

Проте, потреби в медичних послугах характеризуються не стійкістю, а мінливістю. Припустимо, що на ринку медичних послуг з різних причин збільшився попит з Q до Q_1 . На графіку крива попиту переміститься вправо, а точка ринкової рівноваги E переміститься в точку E_1 . Економічне значення цього переміщення виражається в тому, що у пацієнтів зростає необхідність в отриманні даної послуги і вони згодні більше платити за неї. Збільшення попиту може відбуватися з багатьох причин. Наприклад, збільшення заробітної платні, бажання отримати послугу в даний момент через можливе підвищення цін в майбутньому, і т.д.

Першою реакцією ринкового механізму на цю зміну буде зростання цін, збільшення доходів тих медичних закладів, які надають послуги даного типу. Друга реакція ринку - це прагнення підприємців вкласти свої гроші в прибуткову справу. Оскільки додатковий сукупний попит збільшує ємність ринку послуг, загострюється конкуренція між виробниками, що зуміли надати додаткову кількість послуг. Досягає успіху лише той, хто швидше збільшить обсяг надання медичних послуг при одночасному зниженні витрат і цін пропозиції. Це може відбутися лише шляхом освоєння прогресивних технологій.

Ситуація на ринку знову зміниться. Пропозиція наблизиться до попиту. А так як підвищену ціну неможливо втримати, вона починає знижуватися у напрямі нової відмітки рівноваги. Умови рівноваги стають іншими.

В іншій послідовності ринок реагувати на збільшення попиту не може, оскільки для організації додаткового виробництва медичних послуг потрібен певний час, а фінансовою стороною такого збільшення якраз і послужать додаткові доходи, отримані в результаті зростання цін.

Таким чином, ринковий механізм характеризується здатністю досягати рухомої, динамічної рівноваги між попитом і пропозицією. Ринок в даному випадку діє як саморегулююча система. Розглянутий нами графік, що відображає цю особливість і здатність ринку, називається ефектом Пігу.

Проте на сьогоднішній день на ринку медичних послуг ситуація дещо інша. Розглянемо основні умови функціонування конкурентного ринку і ступінь відповідності ринку медичних послуг даним умовам.

1. *Наявність багатьох добре проінформованих покупців і продавців.*

В охороні здоров'я число продавців медичних послуг обмежене, особливо це стосується невеликих міст та надання спеціалізованої медичної допомоги. Таким чином, виникає природна монополія, яка з одного боку є бажаною, оскільки один стаціонар може досягти менших витрат, ніж якщо б діяло декілька стаціонарів, а з іншого - проблеми, пов'язані з монопольним становищем лікувальних установ, лягають на плечі споживачів.

2. *Однорідність послуг, які надаються.*

Надання медичної послуги супроводжується нестандартним підходом, високою індивідуальністю та особистим контактом лікаря і пацієнта.

3. *Незалежність дій продавців і покупців.*

В галузі охорони здоров'я монопольне становище лікарів обумовлює такі дії, як фіксація цін, виключення можливих конкурентів і інші обмеження конкуренції.

4. *Вільний доступ для покупців і продавців, які ще не функціонують на ринку.*

В охороні здоров'я недостатня поінформованість та невизначеність ефекту від надання медичної послуги не дозволяє дотриматись і цієї умови конкурентного ринку.

Таким чином, особливості ринку медичних послуг не дозволяють ціні досягти рівноважного рівня.

Так, при інших рівних умовах зростання пропозиції медичних послуг повинно зменшити їх вартість і збільшити попит на дані послуги. Однак дія на послуги лікарів таких факторів попиту, як рівень чистих доходів; тривалість життя і процеси старіння населення; рівень державної підтримки медичних програм і «безкоштовності» отриманої медичної допомоги, суттєво змінюють стандартну картину. Крім того, на стороні попиту може діяти ще один чинник – здатність лікарів своїми діагнозами і рекомендаціями підвищувати попит на послуги. Як наслідок, збільшення чисельності лікарів призводить до зростання попиту на медичні послуги. А це, в свою чергу, породжує боротьбу зростаючого числа лікарів за клієнтуру, цінову конкуренцію, зниження гонорарів. Недавня перевірка цієї гіпотези відносно хірургів її підтвердила: там, де число хірургів більше, попит на операції зростає. За інших рівних умов 10%-не підвищення числа хірургів в загальній чисельності населення призводить до збільшення на 3% кількості операцій і підвищення гонорару за них [6:143]. Тому можна зробити висновок, що фактори, які підвищують попит на послуги лікарів, включаючи і форсування попиту ними самими, часто не дають можливості компенсувати негативний ефект від збільшення пропозиції медичних послуг у зв'язку із зростанням кількості лікарів.

Так неоднозначно формується ціна медичних послуг в умовах ринкової економіки.

Якщо раніше вирішальним чинником ціноутворення було відшкодування витрат на надання медичної послуги, то на даному етапі економічного розвитку першочергове значення має її корисність, яка і впливає на розмір ціни. Таким чином, рівень фінансування галузі охорони здоров'я залежить від обсягу наданих медичних послуг та їх цін (тарифів). Тому особливе значення має правильне формування ціни послуг, оскільки вона є одним із головних інструментів розподілу фінансових ресурсів, виділених на фінансування охорони здоров'я. В той же час питання, пов'язані з ціноутворенням, далеко не вирішені. У великій мірі це пов'язано із відсутністю законодавчих документів, які б давали наукове визначення терміну «медична послуга» та регламентували порядок надання платних медичних послуг закладами охорони здоров'я України. Динаміка цін, з одного боку, повинна створювати стимули, зацікавленість у підвищенні якості й ефективності медичної допомоги населенню, а з іншого – не вести до зниження доступності висококваліфікованої медичної допомоги для широких верств населення.

Отже, стосовно ринку медичних послуг закони попиту та пропозиції мають певні специфічні особливості. Попит на медичні послуги, на відміну від попиту товарів, обсяг яких теоретично не має меж, обмежений рівнем здоров'я пацієнта. В той же час ціна як регулятор попиту та пропозиції медичних послуг має тенденцію до постійного зростання. Це обумовлено розвитком медичних послуг, що сьогодні надаються при складних хворобах; високою ціною на медичне обладнання, препарати; бажанням кваліфікованих лікарів отримувати високі гонорари за свою працю і т.д. Це лягає великим тягарем на економіку країни. У зв'язку з чим метою виробників медичних послуг повинна стати не максимізація прибутку, а досягнення стандартної якості даних послуг за максимально ефективного використання обмежених фінансових ресурсів.

Література

1. Економіка охорони здоров'я: Вступ. курс/ Е.Магуайр, Дж.Гендерсон, Г.Муні; Пер.з англ. В.Чайковського; Наук.ред.І.Солоненко.-К.:Основи, 1998.
2. Зіменковський Б. Політика і стратегія реформування національної системи охорони здоров'я України// Політика і стратегія української держави в галузі охорони здоров'я.-Одеса, 1999.
3. Кондратюк С.Я. Позабюджетні надходження медичних закладів держави //Фінанси України.-2001.-№8.
4. Семенов В.Ю. Економіка здравоохранения.-М.:МЦФЭР,2004.
5. Столяров Г.С., Вороненко Ю.В., Голубчиков М.В. Статистика охорони здоров'я: Підручник.-К.:КНЕУ, 2002.
6. Трушкіна Л.Ю. Економіка и управление здравоохранением.-Ростов-на-Дону:Феникс,2004.
7. Управління персоналом фірми: Навчальний посібник/ Під. ред.Крамаренко В.І., Холода Б.І.- К.:ЦУЛ,2003.
8. Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування: Підручник. - Київ:Кондор, 2004.

Анотація

Розглянуто механізм ринку медичних послуг в сучасних умовах, особливості формування попиту, пропозиції та ціни на даний вид послуг, чинники, які впливають на попит та пропозицію медичних послуг. Визначено проблеми ціноутворення в галузі охорони здоров'я.

Annotation

The article considers the state of business and mechanism of market of medical services and particularities of forming of demand, suggestion and price on the medical services. The factors which influence on demand and suggestion of medical services are substantiated. The author deals with the main problems of pricing in the branch of health protection.